

Cefo-IWPS

The Cefo Interdisciplinary Working Paper Series (Cefo-IWPS) offers its affiliated PhD students and alumni the opportunity to get their work reviewed and made available in an open-access series. Also, it offers Cefo members the opportunity to get the experience of working with the series review process. The Cefo-IWPS aims at an interdisciplinary audience interested broadly in environment and development studies.

The Editorial Board and the Advisory Board

The Editorial Board consists of the CSD director, Cefo coordinator, or Cemus program director, and one representative of the Advisory Board. The Advisory Board consists of two Cefo PhD students and one Cefo-affiliated postdoctoral researcher. The Advisory Board is elected in a democratic manner among the Cefo PhD students and alumni that rotate their roles.

Miljöhistoria och dess frestelser

Anneli Ekblom

**The Cefo Interdisciplinary Working Paper Series
(Cefo-IWPS), No. 1**

**Uppsala Centre for Sustainable Development
(CSD), Uppsala University**

The Cefo Interdisciplinary Working Paper Series (Cefo-IWPS), No. 1

Anneli Ekblom, 2010. Miljöhistoria och dess frestelser

Cefo-IWPS Advisory Board:

- PhD student Sofie Joosse, Department of Social and Economic Geography; UU
- PhD student Eren Zink, Department of Cultural Anthropology and Ethnology, UU
- Alumni Dr. Fredrik Karlsson, Department of Theology, UU

Cefo-IWPS Editorial Board:

- Assoc. professor Gloria L. Gallardo Fernández, Uppsala Centre for Sustainable Development, UU
- Professor Ashok Swain, Uppsala Centre for Sustainable Development, UU

CSD (Centre for Sustainable Development)

Uppsala University

Villavägen 16, 752 36 Uppsala, Sweden

Fax: 46-(0)18-471 27 96

Phone: 46-(0)18-471 72 13

Cover design: Magnus Lehman and Gloria L. Gallardo Fernández

Layout: Magnus Lehman

Miljöhistoria och dess frestelser

Anneli Ekblom¹

Abstract

Environmental history is a wide field that encompasses many of our traditional disciplines. This paper gives a short introduction and historical overview over the different directions that environmental history as a field entails. It also gives a brief introduction to the Philosophy of History. The historical overview is based on the categories: Natural History, History of ideas, Traditional Environmental History, Historical Ecology and what I refer to here as 'Postcolonial Environmental History' – a direction that is yet to develop. In the second part of the paper, specific problems or 'temptations' related to environmental history are raised. The aim of this paper is to advocate an inclusive and broad environmental history that does not shy away from the complexities of interactions within society, within nature and in the interactions between them.

Inledning

I denna översikt över miljöhistoria som ett fält, kommer jag att diskutera vilka olika typer av miljöhistorier som finns och hur forskare vilka säger sig vara miljöhistoriker betraktar sitt eget fält. Ni kommer att märka att min definition av miljöhistoria är mycket bred. Den definition av miljöhistoria som kommer användas här är: miljöhistoria= olika berättelser om miljö eller beskrivning/analys av miljö (dvs natur och/eller människa-natur i samverkan) med referenser till det förflutna (vilket kan inkludera olika tidsperspektiv). Jag befinner mig själv i gränzonen mellan olika vetenskaper. Jag har min bakgrund i arkeologin, ett ämne som i sig är ett brett fält där det finns både en humanistiskt och naturvetenskaplig tradition med flytande och debatterade gränser mellan dem. Jag har också en bakgrund i kvartärgeologin och jobbar med hjälp av dess källmaterial med en bred historisk forskning i syfte att ställa frågor kring dynamiken människa och natur, naturliga processers dynamik och tillämpningar på miljövärd. Därför skulle jag närmast vilja kalla mig *ekolog*.

Syftet med denna text är att erbjuda en ingång till miljöhistoriens olika riktningar och att problematisera miljöhistoria som ämne. Den

¹ Institutionen för arkeologi och antik historia, Uppsala Universitet.

är delvis tänkt som en motvikt till vad jag här kallar traditionell miljöhistoria, det vill säga miljöhistoria som fokuserar på hur mänskliga samhällen har påverkats av naturmiljön, och/eller påverkat miljön, i första hand med fokus på de negativa effekterna som mänskliga samhällen har haft på miljön eller hur miljön har styrt samhällsförändring. Texten riktar sig i första hand till studenter eller forskare/intresserade som närmar sig det miljöhistoriska fältet och historievvetenskaper som nybörjare. Jag kommer därmed att relatera till diskurser inom andra fält som är i allra högsta grad relevanta för miljöhistoria, som historieteori och ekologisk teori. Texten, som ju ingår i serien 'working papers', kommer inte att vara uttömmande i alla delar. Jag har här istället valt ut enstaka verk och diskurser för att problematisera miljöhistoria som ämne, dess roll, dess möjligheter och dess inneboende problem. Jag kommer i min diskussion att hänvisa till sammanfattande verk som ger fördjupningar i ämnet. I den första delen kommer jag att introducera historieteori och dess implikationer för miljöhistoria som ämne. Detta är ett tema som sällan berörs, eller tas på allvar inom miljöhistorien varför denna text är ett viktigt komplement till traditionell miljöhistoria². Därefter ger jag en översikt över de olika former av miljöhistoria som finns och tar upp vissa mer kända verk inom dessa olika genrer. Denna summering utgör också något av en vetenskapshistorisk översikt över miljöhistoria som fält. I en andra analytisk del kommer jag att ta upp specifika problem som jag anser kan förknippas med miljöhistoria, det som jag här kommer att kalla miljöhistoriens frestelser. Dessa är inte specifika för någon av miljöhistoriens olika genrer utan gäller för alla former av miljöhistoria. Slutligen avslutas texten med en diskussion om huruvida miljöhistoria är eller bör vara ett eget ämne och vilka fördelar det finns med att bevara den bredd som finns inom det miljöhistoriska fältet, liksom vilken roll miljöhistoria har idag.

Historievvetenskapernas dilemma och potential

Liksom i all historisk forskning finns ett inneboende problem med miljöhistoria. Vi kan bara förstå historien utifrån den förståelse som formas av idag (detta kan kallas förförståelse). För att ta ett praktiskt exempel så kan vi inte om vi läser en persons beskrivning av ett landskap utan vidare översätta hans beskrivning av 'mycket skog' till vår definition av 'mycket skog'. Problemet är mycket större än så eftersom den stora frågan är om vi, begränsade som vi är av vår förförståelse, kan förstå och förklara historiska händelser utifrån deras egna historiska kontext. Vi måste acceptera att vissa saker inte kan

² Dr Michel Notelid har i denna del bidragit med sitt stora kunnande om postmodern filosofi och han är i mångt och mycket ansvarig för textens fördjupningar.

förklaras utifrån resonemang kring funktionalitet, effektivitet, rationalitet och så vidare. Utifrån resonemang som förutsätter en allmänmänsklig rationalitet kan vi kanske aldrig förstå vissa företeelser. Ett exempel är *Seahenge* på Norfolk-kusten i England (Pryor 2002), där man placerat ett träd upp och ned och sedan placerat en palissad runt omkring dess rotsystem. I detta arkeologiska exempel står vi som miljöhistoriker inför ett mysterium som ställer höga krav på vår fantasi och förmåga att söka oss gängse rationella förklaringar. Vi kanske inte heller utifrån rationella resonemang kan förstå varför vissa samhällen, utan uppenbar anledning, upphör att existera eller utifrån vårt synsätt går 'bakåt' i utvecklingen eller 'kollapsar' som i fallet Påskön (se diskussion nedan).

Inte ens om man enbart fokuserar på naturliga processer och dess spår som exempelvis i geografi, geologi eller paleoekologi kan man oproblematiskt använda dagens förhållanden för att tolka historien och vice versa. Ett exempel är den nu pågående diskussionen om växthuseffekten där vår förmåga att förutse vad som kommer hända i med miljön i och med den globala temperatur-höjningen är begränsad helt enkelt för att det inte finns någon historisk jämförelse som motsvarar den situation vi befinner oss i idag. Den mänskliga påverkan har aldrig tidigare varit så stor, därmed kan blir de historiska klimatförändringarna och dess påverkan på miljön inte längre en självklar analogi. Vår begränsade förmåga att förstå historien är med andra ord ett grundläggande problem för all historisk forskning (med historisk forskning menar jag här all forskning som studerar det förflutna). Alla har vi ju, när vi läser olika miljöhistorier, redan en uppfattning av historien i stora drag. Det blir på så sätt lätt att lokala historier passas in i det som kan kallas den stora historiska berättelsen.

Vissa menar att mycket historisk forskning idag egentlig är varianter av en och samma berättelse³. Många av de verk som har ambitionen att presentera en historia om världen struktureras till exempel ofta kring begreppet *utveckling*, det vill säga teknologisk och ekonomisk utveckling (se kritisk diskussion i Hughes 1995). På samma sätt finns det ofta en evolutionär syn på samhällsutveckling. Samhället presenteras som om de befann sig på en utvecklingslinje med ökande social och politisk komplexitet, exempelvis från jägare och samlare, till jordbrukare, till distributiva system städer och stater eller i socialpolitiska termer band, hövdingadöme, stat med vad man antar medföljande komplexitet i materiell kultur och ideologi (se

³ Exempel är Jean-François Lyotard *The Postmodern Condition: A Report on Knowledge* som först kom ut på franska 1979. Lyotard menar det finns ett fåtal sk *metanarrativ* om världen som tex tanken på utveckling i historien, vetenskapen som objektiv och allvetande och möjligheten till en absolut frihet. I den post-moderna världen, menar Lyotard dock, har vi slutat att tro att dessa metanarrativ representerar världens alla olika individer, istället använder vi begrepp som skillnad, mångfald, och konflikten mellan olika individers lust och vilja.

Chapman 2003, 34-41, för förklaring och historik över denna idé). Det blir på detta sätt möjligt att prata om 'stadier' i samhällsutveckling. I denna utvecklingslinje kan man också lägga till en tänkt linje för *resursutnyttjande* och *miljöförändringar* som accelererar med ökande social komplexitet (se förslagsvis Simmons 1993, 57 för exempel). Mycket av vår förståelse av historisk utveckling och vår samtid är formad på detta sätt.

Problemet är att om vi är allt för låsta vid tanken på en utvecklingslinje så kan man inte förstå eller ens urskilja alternativa historiska skeenden. Hur ska vi exempelvis förklara de moderna jägar och samlar samhällen som finns idag? När vi automatiskt kallar en civilisations skenbara 'degenerering' för en 'kollaps' är det just för att vi förutsätter att ett samhälle med en viss social, politisk och ekonomisk organisation ska utvecklas i en bestämd riktning. Inom detta sätt att tänka utgör västvärlden själva modellen och dess sociopolitiska system utgör så att säga 'slutet på historien' en historiesyn som kan kallas eurocentrisk⁴. Med en alltför eurocentrisk historiesyn växer det fram en bild av att andra delar av världen inte har 'hängt med i utvecklingen'. Med en sådan syn kan vi aldrig förklara skeenden i andra delar av världen eftersom andra samhällens skenbara brist på 'utveckling' bara kan definieras utifrån vilka egenskaper de saknar (se diskussion i Sachs 1997). De reella politiska och ekonomiska faktorer som skapat historien (ex imperialism, kolonialism, nykolonialism) maskeras också. Diskussionen om Påsköns 'kollaps' kan tas som ett exempel. Kritiker menar att fokuseringen på påsköbornas miljöförstöring som presenteras av Diamond (2006) och många med honom negligerar en 'dark and gory secret' om folkmord, exploatering och imperialism (se Peiser 2005)⁵. Kritiker menar att när dessa maktrelationer i det förflutna negligeras maskeras också, i förläng-

⁴ I den mest extrema formen av 'Eurocentrisk historieskrivning' utropas det västerländska samhället som det ultimata utvecklingssteget och härmed slutet av historien som i Fukuyamas (1992) analys av USA som det optimalt demokratiska, politiska och ekonomiska systemet. I Fukuyamas värld har alla alternativ till den liberaldemokratiska andan blivit av legitimerade. Hans idé har en dold agenda, en dold ideologi, som tjänar ett 'status quo' snarare än fortsatt utveckling. Härmed säger han också att historia inte längre behövs, vi har med det liberaldemokratiska systemet löst alla viktiga frågor. Det finns inom filosofin och samhällsdebatten en stor skepticism till Fukuyamas och andra 'endisters' slutsatser som dykt upp efter murens fall (se tex Derrida 1994). Fukuyama har också på senare år kommit att modifiera sin ide om slutet på historien något.

⁵ Med Peiser's (2005) egna ord "*While his [Diamonds] theory of ecocide has become almost paradigmatic in environmental circles, a dark and gory secret hangs over the premise of Easter Island's self-destruction: an actual genocide terminated Rapa Nui's indigenous populace and its culture. Diamond, however, ignores and fails to address the true reasons behind Rapa Nui's collapse.... After all, the cruelty and systematic kidnapping by European slave-merchants, the near-extirmination of the Island's indigenous population and the deliberate destruction of the island's environment has been regarded as "one of the most hideous atrocities committed by white men in the South Seas" (Métraux, 1957:38), "perhaps the most dreadful piece of genocide in Polynesian history" (Bellwood, 1978:363)*".

ningen, de maktstrukturer i ekonomi och politik som finns idag. Med andra ord – de menar att berättelsen om hur Påsköborna högg ner det sista trädet på sin ö också legitimerar ett fortsatt förtryck av Påsköborna.

Miljöhistorier från olika delar av världen kan faktiskt förändra/utmana den Eurocentriska förklaringsmodell som de flesta av oss bär på. Men vi måste vara noga med hur vi formulerar våra frågor, något jag kommer komma tillbaka till senare i texten. Jag vill betona att för mig är det just det problematiska med att förstå och förklara historiska skeenden som gör historia så intressant. Historisk forskning är inte bara ett sätt att förstå och förklara komplexa historiska skeenden men också en slags spegel med vilket vi kan betrakta/analysera oss själva och vår samtid. När jag nedan försöker visa hur miljöhistoria som ett fält har vuxit fram, breddats och hur dess mångfald debatteras idag så speglar det också hur samhället har förändrats. Historisk forskning ser annorlunda ut idag än vid sekelskiftet och det beror på att vi idag står inför andra frågor än vad vi gjorde då. Miljöhistoria som fält har kanske aldrig varit så aktuell, problematisk och spännande som idag när vi i samhällsplaneringen strävar efter hållbar utveckling. Ett historiskt perspektiv på hållbar utveckling ger dels uppslag till ny/gamla lösningar på dagens problem men kan också ifrågasätta innehållet i hållbar utveckling som vi tolkar det idag.

Olika slags historier om miljö

Eftersom min definition av miljöhistoria är bred kommer jag för att strukturera diskussionen om olika miljöhistorier dela in de olika formerna av miljöhistoria i olika grupper eller genrer. Detta är ju naturligtvis en grov förenkling eftersom det ofta finns en överlappning mellan dessa olika grupper och avgränsningen, indelningen och benämningen av dem skulle kunna diskuteras i det oändliga (se Hughes 2006, 114-118, för en översikt över andra möjliga indelningar). De olika genrer jag kommer att utgå ifrån här är:

- Naturhistoria
- Miljöessäer
- Idehistoria om miljö eller synen på miljö
- Traditionell miljöhistoria
- Ekologisk historia
- Postkolonial miljöhistoria

Jag kommer att redogöra för dessa olika genrer och problematisera dess innehåll samtidigt som jag ämnar att väva in en historisk översikt över hur miljöhistoria som ämne har formats. Det innebär inte

att någon av dessa riktningar kan betraktas som 'avslutade kapitel'. De är alla i högsta grad levande traditioner även om det inte här finns utrymme att lista aktuella exempel.

Naturhistoria

Naturhistoria har en stark tradition inom miljöhistoria idag och det finns alltför många exempel för att namnge här. Naturhistoria eller dess tidigaste form *Naturalhistoria* har kanske den längsta traditionen av de riktningar inom miljöhistoria som jag kommer att gå igenom här. Naturhistoria är dock långt ifrån en västerländsk uppfinning eftersom den förekom under antiken och i tidig Kinesisk historisk skrivning. Under 1600-talet i Europa skrevs flera naturalhistorier, om fåglar, om blommor, om ormar och drakar, om fyrfota djur. Här blandades tekniska beskrivningar om utseende, funktion med legender och folkliga berättelser, dvs den tidiga Europeiska naturalhistoriens funktion var att samla *all* information om exempelvis fyrfotingar snarare än att ge en historisk översikt. I denna naturalhistoria gjordes inga försök att separera ett fenomenens *naturliga* egenskaper från dess kulturella eller sociala som man kan se i senare naturhistorier under upplysningen (Foucault 1994 [1970]).

Efter upplysningens genomslag definierades *naturalia* som det vilket kan mätas och beskrivas *objektivt*, dvs som Linne själv uttryckte det, antal, form, storlek, proportion och situation. Det är i denna separering av den *natur* man menar kan beskrivas objektivt och den andra *natur* som finns i upplevelsen de flesta av våra vetenskaper har sin grund (ibid.). Man blev alltmer intresserad av att klassificera och systematisera natur (som Linnés system), även om själva systematiken var omdebatterad. Det var först i och med att man lade in ett evolutionärt perspektiv i klassificeringssystemen som naturalhistoria blev *naturhistoria* i den mening att *tid* fick betydelse för att förklara utvecklingen av olika arter.

Ideer om att vissa naturformer var utvecklingar ur andra blev allt vanligare från mitten av 1700-talet och framåt (Foucault 1994 [1970]). Tiden blev central som förklaring i evolutionsteorin, först med Lamarck (c. 1800), men framförallt allt med Darwin (1859 *On the Origin of species*) och tanken på naturligt urval (Worster 1994a, 155-166). Darwin var också den första som gjorde en historisk analys av människan ursprung i *The descent of man* (1871). Med evolutionsläran blev alltså naturalhistoria till *Historia*, men det historiska perspektivet hade redan sedan en tid funnits inom den framväxande vetenskapen geologi, med bland annat Charles Lyell som skrev *Principles of geology* (i Worster 1994a, 138-139). Det historiska perspektivet (ibland kallat diakront) var en revolution på så sätt att den vetenskapliga historiska berättelsen kom att stå emot den bibliska ska-

pelseberättelsen med framväxande vetenskaper som geologi och biologi.

Det fanns på sin tid reaktioner mot den 'kalla' världsbild som växte fram i de nya vetenskaperna (som Romantiken och naturessäisterna nedan). Fröet till den nya vetenskapen *Ekologi*, en term först lanserad av Haeckel 1886, fanns också i denna motreaktion (Worster 1994b). Även den framväxande ekologin var historisk på så sätt att man försökte förklara förändring. Fredrick Clements (1916) ideer om klimax vegetation och succession⁶ kom länge att dominera ekologin, liksom ideer om ekosystem lanserad av bröderna Odum i *Fundamentals of ecology* (1971[1953]) där ekosystem definierades som en organisk helhet skapat i ett energiutbyte mellan systemets olika delar (Worster 1994a, 206-220, 362-373). Detta tänkande var i sin tur grunden till systemteorins framväxt inom ekologin. Även om inte Clements eller Odums arbete kan klassas som 'miljöhistoria' har deras tankegångar haft och har fortfarande stor betydelse för miljöhistoria generellt.

Miljöessäer

Återigen en stark tradition inom fältet miljöhistoria som kan ha en stor påverkan på samhällsdebatt men med ett populärt fokus. Det kanske mest kända eller i alla fall ett av de tidigaste exemplen på den miljöessäistiska traditionen är Gilbert Whites berättelse om sin hembygd Selbourne i *The natural history of Selbourne* från 1789. Selbournes naturhistoria skiljer sig från den tidiga naturalhistorian genom sin lokala utgångspunkt men också genom ambitionen att se sambanden mellan Selbournes olika organismer. Det var alltså en tidig form av *ekologi* (i Worster 1994a, 4-13).

Gilbert White kom att influera en lång serie av vad Worster kallar naturessäer under slutet av 1800-talet både i England och USA. Dessa var mer eller mindre uttalat var kritiska mot modernismen och industrialismen. Ord som *holistisk* och *organisk* återkom ofta i dessa essäer och härmed fanns fröet till *Ekologin*. Det fanns hos naturessäisterna en längtan till the 'gospel of nature' och bort från industrialismen och modernismen som sågs som en 'discomfort of civilisation'. I viss mån var dessa essäer också en motreaktion mot den kalla vetenskap som Darwin och evolutionslära ansågs företräda (se Worster 1994a, 14-17). Företrädare som Burroughs (1889 i Worster 1994a, 17) menade att med den nya vetenskapen hade människan

⁶ Clements betonade med fokus på växtsamhällens dynamik att vegetation hela tiden förändras. En ekolog måste därför vara en naturhistoriker menade han. Samtidigt menade han att det i alla ekologiska systemet fanns ett stabilt sk 'klimax stadium', dvs där ett ekologiskt system var optimalt anpassat –i balans (=equilibrium) till den omgivande fysiska miljön. Många ekologiska system, menade Clements, befann sig därmed i olika utvecklingsstadium (=succession) på väg mot ett ideal och stabilt 'klimax' stadium (Worster 1994a, 210).

‘been fairly turned out in the cold’ genom att mekanisera naturen, ta bort gud och därmed göra människan själlös. Också i Sverige uppstod liknande motreaktioner ofta personer samlade inom vad vi idag kallar ‘nyromantiken’.

Dessa naturessäer var egentligen personliga beskrivningar av natur och upplevelsen av dess olika samband men inte med direkta referenser till landskapens historia. Detta var ett intresse som väcktes tillsammans med det framspirande antikvariska intresset för hembygd och hembygdshistoria och som är starkt också idag⁷.

Idehistoria om miljö eller synen på miljö

Det finns många miljöhistoriker som inte studerar det fysiska landskapets förändring eller den fysiska samverkan mellan människa och miljö utan som intresserar sig mer för samverkan människa och miljö ur ett idehistoriskt perspektiv. Klassikern *Natures economy, a history of ecological ideas* (Worster 1994a) är här ett bra exempel. Andra exempel är tillbakablickar över ett hur diskussion kring ett specifikt miljöproblem har förändrats genom tid, exempelvis Cronons (1992) självreflexiva och granskande historik över debatten kring ‘the dust-bowl’, den miljökatastrof som drabbade södra USA på 1920-30 talet och som sammanföll med depressionen. Andra exempel på är historiska analyser över miljövärdstankens framväxt eller exempelvis naturreservatens framväxt i början av 1900-talet mot bakgrund av dess politiska och sociala kontext (exempelvis Carruthers 1995).

Viktigt för vår förståelse är också historiska analyser över hur synen på *natur* har förändrats genom tid och hur dessa förändringar i sin tur påverkat olika vetenskaper liksom samhället i stort. Carolyn Merchant har skrivit flera böcker som är exempel i denna genre, som *The Death of Nature: Women, Ecology, and Science in New England* (1989) och *Ecological Revolutions: Nature, Gender, and Science in New England* (1989). Merchant analyserar hur synen på natur, i och med framväxten av den moderna vetenskapen förändrats, från det som innan sågs som en organisk helhet till en natur som ska betvingas och dissekeras och gör också paralleller mellan synen på natur och synen på kvinnan. Andra exempel är Donna Haraway (1991) *Primate Visions: Gender, Race, and Nature in the World of Modern Science*. Författare som Merchant och Haraway har gjort det mycket tydligt *natur* är ett begrepp vars innehåll och betydelse ständigt förändras. Detta gör att andra miljöhistoriker, inte omedelbart skulle inkludera dem i sitt skrå, eftersom man menar att om vi relati-

⁷ I Sverige, där hembygdsrörelsen är stark, kom olika föreningar att växa fram vid slutet av 1800-talet och där fanns också ett uttryckt miljöintresse. Företeelser som Skansen, friluftsmuseer för kulturhistoria, kom att växa fram samtidigt som tanken på naturparker lanserades. Ironiskt nog institutionaliserades i dessa friluftsmuseer och parker härmed en konstlad separering mellan kultur å ena sidan och natur å andra sidan.

viserar begrepp som natur så kan vi inte längre studera dem och vi kan inte heller vårda och förvalta den (se diskussion i Worster 1994b).

Traditionell miljöhistoria

De arbeten som jag skulle klassificera som 'traditionell miljöhistoria' har fokuserat på hur mänskliga samhällen har påverkats av naturmiljön, och/eller påverkat miljön, i första hand med fokus på de negativa effekterna som mänskliga samhällen har haft på miljön eller hur miljön har styrt samhällena.

På senare år har det publicerats ett flertal verk som har ambitionen att skriva en global miljöhistoria. Jared Diamonds (2005) *Kollaps* liksom hans bästsäljare (1997) *Guns, Germs and Steel: The fates of human societies* är exempel på sådana synteser som också riktar sig till en bredare publik och har fått stort genomslag. Andra verk som publicerats på senare år är *the Human Web* av J.R. McNeill och William H. McNeill, Clive Ponting (1993, Clive Ponting *Green History of the world* och Donald Hughes (2001) *Environmental History of the World: Humankind's Changing Role in the Community of Life* (se Hughes 2001, 242-247 för en omfattande översikt).

Även om många författare inom denna genre som exempelvis Diamond förkastar att de skulle vara så kallade 'naturdeterminister' (dvs att de anser att förändring i mänskliga samhällen är styrda av klimat och miljöförändringar) menar jag att mycket av den traditionella miljöhistorien ändå är naturdeterministisk eftersom frågeställningarna är formulerade på ett sådant sätt att man bara kan förklara förändring utifrån klimatets påverkan eller miljöfaktorer (se diskussion nedan). Ibland använder man sig också av en ekologisk teori som kan sägas vara *o-historisk*. Inom ekologisk teori finns en inbyggd ide om ekosystemet som historiskt betingad (dvs ett resultat av en historisk process) (se fotnot 5). Men med fokus på balans, jämvikt och harmoni fick ekologin som vetenskap samtidigt svårt att förklara just *förändring*. Detta eftersom ett 'moget ekosystem', dvs ett system som hade uppnått balans eller 'klimax' inte längre förändrades. Det innebär att förändring i ett 'moget' ekosystem måste förklaras som ett resultat av en påverkan *utifrån* systemet. Oftast, i miljöhistoriens fall, förklarar som ett resultat av mänsklig påverkan⁸.

Många av de traditionellt miljöhistoria verk som publicerats genomsyras också av en idé att det finns en rationalitet som är allmän-

⁸ Detta var också ett problem som under 70-talet en riktning som har kommit att kallas *New Archaeology* brottades med. *New Archaeology* studerade samhällig förändring i förhistoriska samhällen oftast utifrån frågor kring resursutnyttjande och miljö och ur ett system(ekologiskt) perspektiv (se översikt i Trigger 1989, 294-312). I detta fall var det samhälleliga systemet som ansågs vara i balans och förändring förklarades som ett resultat av exempelvis klimat eller miljöförstöring.

mänsklig, vilken baseras på funktionalitet och effektivitet. Exempelvis att samhällen strävar efter att optimera resursutnyttjande eller att kulturella uttryck är anpassningar till miljö eller utvinnande av resurser. Antagandet om att det finns en allmänmänsklig rationalitet (jmf diskussion ovan) gör också att det är möjligt att 'mäta' och jämföra olika samhällen objektivt (dvs utan inblandning av *vem* som mäter, *hur* och *varför*) och att förändring därmed kan förklaras enligt ett vetenskapligt ideal om objektivitet. I mycket traditionell miljöhistoria fokuserar man därför, när man förklarar samhällsförändring, på teknologi och resursutnyttjande eller miljö-klimat i motsats till sociala interna förändringar. Radkau's *Nature and Power: a global History of the Environment* utgör dock ett positivt exempel på en global syntes som också skildrar komplexa samhälleliga förändringar och också presenterar 'fakta' på ett sätt så att det blir självklart för läsaren att dessa 'fakta' inte är oberoende av forskares olika synsätt. Radkau är alltså exempel på undantag, och han liksom andra kritiker menar att den instrumentella kunskapsynen och den förenklade synen på samhällets inneboende komplexitet i traditionell miljöhistoria utgör dess största begränsning (se liknande kritik i Balée 2006, Tainter 2000, Chakrabarty 2009 och diskussion nedan).

Till den traditionella miljöhistoriens försvar så bidrar den med försök till synteser och en global översikt som forskare inom andra fält, till exempel i arkeologi eller andra riktningar inom miljöhistoria (ex ekologisk historia nedan), är ovilliga att göra. På så sätt så har traditionell miljöhistoria möjlighet att faktiskt bidra till en offentlig debatt, vilket också illustreras av den genomslagskraft som författare som Jared Diamond har.

Ekologisk historia

Som en 'motreaktion' mot traditionell miljöhistoria och naturdeterministiska förklaringsmodeller inom arkeologi och historia har miljöintresserade arkeologer och historiker istället myntat begreppet *Historical ecology*. Inom *Historical ecology* menar man att praktiskt taget alla miljöer i världen har påverkats av människan sedan mänsklighetens begynnelse och både natur, mänskliga samhällen och dynamiken natur-människa betraktas som evigt föränderlig. Man menar att traditionell miljöhistoria har målat upp en bild av människan som biologiskt eller socialt betingad till miljöförstöring och överexploatering av resurser (se program förklaring i Balée 2006). Ekologisk historia är influerad dels av ny riktning inom ekologisk teori som fick genomslagskraft på 90-talet och som ligger inom ett större teoretisk ramverk som kan kallas komplexitetsteori⁹. *Historical ecology* ligger

⁹ Denna nya ekologiska teori utgör i min mening, trots att den är en utveckling av systemteorin, ett paradigmskifte. Den utgör ett helt nytt sätt att betrakta ekologiska system och världen i sin helhet (Wu and Loucks 1995, Holling et al 2001). Inom ekologin betraktar

också nära en annan riktning inom historisk forskning som kallas för 'Annales skolan'¹⁰. Historiska ekologer fokuserar ofta på lokala skeenden och har också som ambition att använda de historiska analyserna för att förstå och tolka skeenden idag (för att praktiskt exempel se Crumley 2000).

Många 'historiska ekologer' har som syfte att med hjälp av förståelsen av historien aktivt delta i och ge rekommendationer i policybeslut vad det gäller miljö och samhälle, speciellt de som ingår i nätverket IHOPE (Integrated History and future of People On Earth) (se program beskrivning i Costanza et al 2007). IHOPE har som syfte att sammanställa studier om de olika lokala mekanismer som historiskt sett har lett till samhällsutveckling, ett hållbart samhällssystem med hållbart resursutnyttjande och/eller kollaps av dessa system för att med hjälp av denna förståelse utveckla och utvärdera alternativa modeller för samhällsutveckling. Ambitionen är att bygga nya förklaringsmodeller utifrån lokala studier. Fastän dess förespråkare är uttalat kritiska mot traditionell miljöhistoria ligger viss historisk ekologi nära den traditionella miljöhistorien i sin historiesyn som kan anklagas för att vara eurocentrisk och reducerande. Men här finns också flera exempel på forskning som utgår ifrån lokala skeenden utan att tvinga in dem i en eller ett fåtal förklaringsmodeller.

Postkolonial miljöhistoria

Denna genre är ännu i sin linda och som få som faktiskt kallar sig miljöhistoriker skulle vara intresserade av. För att förklara denna genres potentiella relevans för miljöhistoria kommer jag först ge en kort introduktion till begreppet *post-kolonial*. Kritiken mot den euro-

man landskapet som ett system. På 70-talet betraktades detta system som lagbundet på så sätt att naturens olika delar strävade efter jämviktsbalans (equilibrium). Idag när man talar om system så menar man att ett systems jämvikt är beroende av småskaliga förändringar i dess olika delar (ett dynamiskt equilibrium). Det är en mycket större skillnad i sättet att betrakta landskapet än man först kan tro. Eftersom naturen består av så många olika processer är det inte längre självklart att det finns ett direkt (eller, menar vissa ens ett indirekt) förhållande mellan orsak och verkan. Även de minsta variationerna kan leda till en storskalig förändring, liksom en storskalig förändring kan ha helt oförutsägbara effekter i det lilla. Viktigt är att detta teoretiska ramverk ger också en annan syn inte bara på människans samverkan med natur men också på kunskapsuppbyggnad och förståelse av komplexa fenomen.

¹⁰ *Annales skolan*, som har sitt namn efter tidskriften *Annales d'histoire économique et sociale* (<http://www.editions.ehess.fr/revues/Annales-histoire-sciences-sociales/>). kombinerade geografi och historia med en sociologisk analys av samhälle. Det mest kända exemplet är Ferdinand Braudel (1975 [1949]) *The Mediterranean and the Mediterranean World in the Age of Philip II* där han betonade betydelsen av samverkan mellan långtidsverkande processer (av honom kallat *longue durée*) exempelvis geologiska processer som har en tidskala på 1000-100 år med snabba samhälleliga förändringar (events) i forandet av samhället. Braudel själv intresserade sig inte för miljöförändring men han erbjöd med *longue durée* ett möjligt teoretisk ramverk för att analysera hur natur och samhälle samverkar, något som också utvecklades av hans kollega Emmanuel Le Roy Ladurie (1966) i *The Peasants of Languedoc*.

centriska historieskrivningen har sin utgångspunkt i vetenskapernas politiska roll i det koloniala förflutna och den efter-koloniala samtiden. Den koloniala historien visar hur effektiv vetenskap är som politiskt redskap¹¹ för att 'söndra och härska' (genom framlyftandet av vissa grupper som lokal härskarklass på bekostnad av andra och skapandet av etniska grupper)¹², för att legitimeras kolonialism (i arkeologins fall genom att hävda inhemska monument som rester av vit mans civilisation och i historieskrivningens fall genom att förhäva Europas historia på bekostnad av all annan historia)¹³, eller för att tillgodose en framväxande industri med en arbetarklass (genom att förbjuda jakt, tvinga fram bofasthet, förbjuda svedjebruk och användning av skog, och beslagta land i miljöårdens namn)¹⁴ (för diskussion om sociala, ekonomiska och miljömässiga effekter av kolonialismen se Ponting 1992). Men kritiken som höjdes i samband med att koloniala länder gjorde sig fria begränsade sig inte till en kritik av det ekonomiska och politiska förtrycket som kolonialmakterna utövade utan också mot den dominerande tankestruktur (dvs det västerländsk tänkandet) som var 'part and parcel' i det koloniala projektet.

Said analyserade i boken *Orientalism* (1978) hur bilden av Europa som rationell, demokratisk, moralisk, kulturellt högtstående, dynamisk skapats i motsättning till ett *Orienten* som var annorlunda och därmed barbarisk, irrationell, passiv och på alla sätt en negation till Europa. Han visar också hur denna bild blev vetenskaplig sanning som i sin tur ledde till handling- och det koloniala projektet. Liknande kritiska röster höjdes av den akademiska eliten i de nya nationer som växte fram på 50–70 talet. Oundvikligen kom den här diskussionen att så att säga implodera. Den akademiska eliten, utbildade

¹¹ Också inom nationalismen är historia ett effektivt politiskt redskap. Det tydligaste exemplet är Nazismens Tyskland under 30-40 talet, där arkeologen Kossinas ideer kan sägas ha format den ideologiska grunden. Kossina var nationalist och menade att man, i det arkeologiska materialet, kunde spåra ett ariskt-germanst *urhem* med utbredning över norra Europa. Den Tyska propagandan använde ideen om återtagandet av detta germanska urhemsområde, från slaver och andra folkgrupper, för att legitimera kriget och denna ide var en stark motivering till invasionen av tex Polen. Den Tyska armén gick hand i hand med arkeologin som i erövrade länder spårade en 'germanisk etnicitet' i det arkeologiska materialet (Trigger 1989).

¹² Ett exempel är Rwanda som tas upp av Diamond och hur de etniska grupperna, tutsier och hutuer, i stort sett skapades av kolonialmakterna men där dessa grupper idag spårar sin legitimitet historiskt genom tex arkeologi och historia vilket i sin tur förstärkte de sk 'etniska' motsättningarna i landet och som skapade grogrund för ett folk mord baserat på etnicitet under efter-kolonial tid.

¹³ Historiens politiska betydelse visas tex i exemplet Stora Zimbabwe där det fram till Zimbabwes frigörelse 1975 var förbjudet att offentligt uttala att dess Afrikanska ursprung trots att majoriteten arkeologer sedan utgrävningar på 1920-talet i stort sett var över ens om dess inhemska ursprung. Det politiska värdet av Stora Zimbabwes var så stort att det kom att ge den nya staten Zimbabwe sitt namn och visas än idag genom dess roll som en national symbol samtidigt som det finns en ny kontrovers mellan nationsstat och olika inhemska gruppers anspråk på platsen.

¹⁴ Detta var en medveten strategi från kolonialmakter som visas i tex Carruthers (1995) studie över Kruger National parks historia.

som de var under den koloniala eran och på universitet i Paris, Oxford-Cambridge, Lissabon och så vidare var ju därmed också själva en del i samma tankestruktur som de själva kritiserade. Dessutom förstärkte den framväxande 'nya' efter-koloniala historien den koloniala bilden av ett Europa som aktivt skapar historien och ett icke Europa som passivt och den ledde också till nya former av nationalism där historia användes som redskap (genom att styrande grupper lyftes fram historisk på bekostnad av andra, se fotnot 11)¹⁵.

*Post-kolonial teori*¹⁶ har därför kommit att fokusera mer på mötet mellan koloniserad och koloniserare som ett maktspel och ett identitetsbyggande, spelet mellan motstånd och makt, mellan det individuella skapandet av identitet och etnicitet baserat på skillnad och vad som kallas hybridisering (eller kreolisering) där nya identiteter skapas i ett möte¹⁷. Roster som inte fanns i den koloniala historien görs på så sätt hörda i individuella historier där identitet, gender, etnicitet behandlas som problematiska och dynamiska (se Gosden 2001 för en generell bakgrund).

Både Merchant och Haraway som jag tidigare nämnt kan, med sina (eko-)feministiska perspektiv, sägas passa in också här (se förslagsvis Merchant 2003 och Haraway (1991) *Simians, Cyborgs and Women: The Reinvention of Nature*) eftersom de båda utmanar essentialismen (dvs tanken att det finns grundläggande kulturella, etniska, individuella skillnader baserat på biologi) i kategorier som etnisk tillhörighet, kön, ras genom att visa hur dessa kategorier är ständigt föränderliga¹⁸. Post-kolonial teori har inte fått någon större genomslagskraft inom fältet miljöhistoria.

Vissa traditionella miljöhistoriker skulle säga att post-kolonial teori inte på något sätt kan hjälpa oss att förstå samhälls förändring

¹⁵ Nya historiska riktningar har också uppstått, tex Afrocentrism, tex med Bernal (1987) *Black Athena: The Afroasiatic Roots of Classical Civilization* som i mångt och mycket är en annan form av ny-kolonialistisk historieskrivning fokuserat på 'stora stater, stora män' och utvalda etniska grupper som aktörer.

¹⁶ Ordet post-kolonial används här som benämning på en teoretisk riktning till skillnad från efter-kolonial som syftar på en tid, mer specifikt tiden efter de koloniserade ländernas frigörelse. Liksom andra teoretiska riktningar med prefixet *Post-* är den post-koloniala teoretiska riktning nära besläktad med den post-moderna kritiken med ursprung i den franska filosofin och författare som Jaques Derrida, Michel Foucault, Jean-François Lyotard, Jean Baudrillard mfl som samtliga analyserade (dekonstruerade) det moderna samhällets villkor i vad som kan betraktas som en samhällskritik.

¹⁷ För mer information se exempelvis Fanon (2008 [1952]) *Black skin white masks*, Mudimbe (1988) *The idea of Africa* och 'the subaltern studies group', med författare som Gayatri Chakravorty Spivak, Homi K. Bhabha, Dipesh Chakrabarty.

¹⁸ Det här är en viktig poäng som ofta glöms bort inom till exempel ecofeminismen eller den politiska ekologin. Båda dessa riktningar faller lätt i fällan att då de å ena sidan vill kritisera den skenbara motsättningen mellan natur-kultur som finns i vårt samhälle idag och samtidigt gör detta genom att använda sig av Natur, Etnicitet och Kön som statiska begrepp. Begrepp som *ursprunglighet* och *etnisk tillhörighet*, dvs samma begreppsapparat som användes under kolonialismen för att förtrycka människor, används inom politisk ekologi som en bas för att hävda minoritetsbefolkningars rätt till ekonomiska och sociala rättvisa (se diskussion i tex Latour 2004, Gosden 2001).

och dess påverkan på/av miljö, han/hon skulle också tillägga att den dessutom slår undan fötterna på all vetenskap genom att dekonstruera all kunskap (se motsvarande diskussion i Worster 1994b vad det gäller dekonstruktionen av miljöhistoria och ekologi). Svaret från en post-kolonial teoretiker skulle vara dels att traditionell miljöhistoria är ointressant eftersom den generalisering som traditionell och relaterad miljöhistoria gör inte kan förklara lokala skeenden, dels att den är politiskt naiv eftersom den saknar självmedvetenhet om de maktstrukturer där man själv som vetenskapare ingår och det 'nykoloniala' projekt som man som vetenskapare ofrånkomligt deltar i¹⁹.

Det Miljöhistoriska fältets 'frestelser'

Miljöhistoria, är som jag hoppas ha visat här, med hela dess bredd ett fantastiskt spännande fält och den ger kunskap både om naturlig och samhällelig dynamik, sambanden mellan människa och natur genom tid, och hur synen på natur styr vårt samhälle. Men jag anser också miljöhistoria som fält har vissa i sig inneboende 'frestelser' vilka man bör vara medveten om, både när man läser texter om miljöhistoria och när man skriver miljöhistoria.

Den första frestelsen ligger i separationen mellan *natur* och *kultur* människa, och är inneboende inte bara i miljöhistoria men i vetenskapen som sådan (se s. 9). Problemet med denna separering för miljöhistorien är att vi inte då studerar *samverkan* natur-samhälle som vi har som ambition. Denna separering skapar också en skenbar skillnad mellan det vi 'säkert vet' och det vi inte tror oss kan veta (se förklaring nedan). Den begränsar både vilka frågor vi ställer och styr dels vilka svar vi får.

Den andra frestelsen berörde jag i samband med traditionell miljöhistoria (s. 11). Jag påstod att de miljöhistorier som bara undersöker miljö/natur som samhällsförändrande faktorer är naturdeterministiska eftersom man med en sådan utgångspunkt aldrig kommer se möjligheten till andra viktiga/viktigare faktorer- ett exempel på hur *frågan styr svaret*.

Den tredje frestelsen, som blir särskilt allvarlig i kombination med den förra, är tendensen att inom miljöhistoria använda bevis/diskurser från olika vetenskaper för att stödja ett påstående om

¹⁹ Detta hänger återigen ihop med en kritik över modernismen i sin helhet, där den starkaste kritiken kommit från filosofin. Horkheimer och Adorno (1997) gjorde 1900-talet medvetet om denna process som börjar med den mänskliga alienationen från naturen (där vetenskaperna spelade en aktiv roll). I deras *Dialektik der aufklärung* visar de hur ett alltmer renodlat teknologiskt förnuft i takt med dess triumfer hela tiden föder sin motsats. Herraväldet över naturen och herraväldet över människan är delar av samma process menar de.

exempelvis orsaken till miljöförstörelse. Detta är ju i sig inget problem eftersom det är så man arbetar när man gör en vetenskaplig analys, dvs man försöker belysa problemet utifrån olika synvinklar i syfte att skapa en objektiv beskrivning av frågan. Dilemmat uppstår när bevisen man använder från de olika vetenskaperna redan från början stödjer sig på varandra. När man alltså tror att man har gjort en objektiv belysning av frågan utifrån olika vetenskaper är det egentligen ett enda perspektiv man har undersökt.

Den fjärde 'frestelsen' är miljöhistorikernas goda ambition att formulera *moraliska pekpinnar*, detta är i sig inte problematiskt men det krävs en medvetenhet om att innehållet i det man förmedlar och det sätt på vilket man gör det kan ha helt motsatta effekter än vad man åsyftade. Jag kommer nedan med exempel förklara hur dessa frestelser kan begränsa vår förståelse av miljöhistoria.

Separering mellan natur och människa

När jag ovan beskriver olika grupperingar inom miljöhistorien så har jag också försökt göra en kort vetenskapshistorisk översikt. Som framgår växte de tidigaste exemplen på miljöhistoria, liksom de flesta av vetenskaperna, fram i en separering mellan *natur* och *människa/kultur/samhälle*. De ekologiska teorierna som kom att influera miljöhistoria, till exempel systemteorins fokus på jämviktsbalans och succession, resulterade i att människan betraktades som en 'störning' i det naturliga systemet (s. 11-12). Denna separering mellan natur och människa utgör den historiska ekologins huvudkritik mot traditionell miljöhistoria (s. 13). Tanken på människan som *utanför* det naturliga systemet är dock i min mening fortfarande dominant, inte bara inom miljöhistoria men också i den offentliga debatten. Många anser att detta är en korrekt beskrivning av dagens samhälle, och använder därför också medvetet den här tanken som ett sätt att propagera för ett miljövärdstänkande. Problemet uppstår när denna tanke om människan som separerad från naturen tillåts styra både frågeställningar och svaren inom miljöhistoriska analyser (se nedan). Risken är att det skapar en skenbar känsla av objektivitet när vi studerar naturliga processer till skillnad från samhällliga processer där det är så mycket mer uppenbart att man inte kan beskriva dem *objektivt*. Resultat kan bli att förklaringar som kan vägas och mätas (sk instrumentella förklaringar om exempelvis 'naturliga' processer eller mer funktionella förklaringar) verkar mer logiska eller 'objektiva', helt enkelt för att det är lättare att beskriva dem. Därför är risken också att dessa förklaringar ges en större 'förklaringstyngd' (de blir skenbart mer kausala) än förklaringar som hänvisar till interna samhälliga processer. Intern samhällig förändring anses inte vara tillräcklig som förklaring. Detta kan ju tyckas märkligt eftersom vi när vi försöker förklara orsaken till miljöförstörelse i dag oftast hänvisar till

just ekonomiska och politiska system. Det är på detta sätt frånvaron av samhällsanalys i mycket av den traditionella miljöhistorien som i mitt tycke är dess största brist (se vidare diskussion nedan).

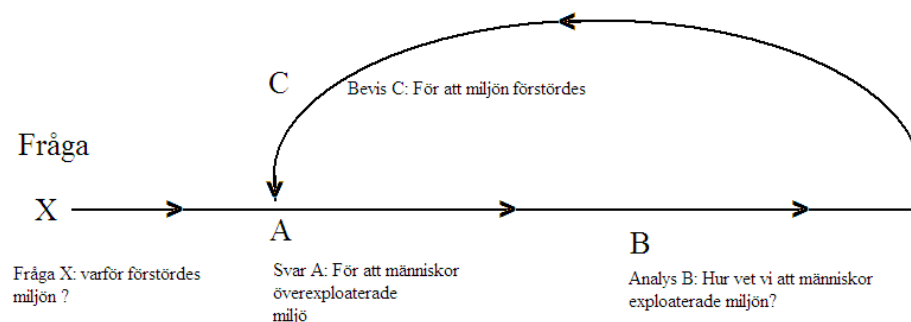
Svaret finns formulerat i frågan

Jag har redan när jag presenterade klassisk miljöhistoria introducerat problemet med att inom mycket miljöhistoria styr frågan svaret. Miljöhistoria kan på så sätt bli predestinerad att förklara samhällsförändringar med just klimat och/eller miljöförändring eftersom inga andra faktorer undersöks. Precis samma fenomen uppstår när man analyserar lokala skeenden utifrån en alltför eurocentrisk historiesyn, varigenom man helt undgår en förklaring om vad som har hänt på platsen. I båda fallen, kan man kanske presentera en snygg förklaring till samhällsförändring men egentligen har man överhuvudtaget inte närmat sig frågan om *varför* samhället förändrades. När man tror sig (utifrån sin förförståelse) ha besvarat problemet så har man alltså inte ens påbörjat en definition (och ens förförståelse har heller inte utmanats). (Se liknande diskussion i Cronon 1992). Jämför till exempel frågeställningen - Varför överexploaterade Påsköborna sin miljö? - med frågeställningen - Hur ska vi förstå Påsköns civilisation, dess stabilitet och undergång? I det första kan frågan besvaras med en eller flera vettiga orsaker, utan att vi egentligen har analyserat problemet. I det andra fallet uppstår automatiskt följdfrågor, tankar om vad som är viktigt att studera och hur man ska gå till väga. Först när man har analyserat problemets karaktär skulle man här drista sig till att komma med någon slags svar på frågan som ställdes från början.

Cirkelresonemangens skenbara logik

Eftersom miljöhistorikern per definition måste vara en allvetare befinner man sig hela tiden på gränsen till ens eget kunnande. Detta är ofrånkomligt, men också det som gör miljöhistoria så intressant och potentiellt nyskapande. Ofta har miljöhistorikern en bas i något enskilt ämne som i mitt eget fall arkeologi och paleoekologi. Det innebär att forskaren måste använda sig av vetenskaper eller diskurser som man inte är tränad inom. Man har som forskare därmed inte den källkritiska utgångspunkt som är inbyggd när man rör sig inom sitt eget ämnes gränser. Jag har ovan kort introducerat den teoriska diskussion som finns inom humaniora vad det gäller historieteori, vetenskap som ett kolonialt projekt och kunskap som ett forum för debatt och problematisering. Detta är perspektiv som sällan tas upp i den traditionella miljöhistorien, liksom traditionell miljöhistoria sällan använder sig av samhällsanalys och teorier om samhällsförändring. Men det finns också omvända exempel där arkeologer och historiker i olika delar av världen har använt sig av gamla teorier om till

exempel miljöförändring som få ekologer idag tror på eller exempelvis pollenanalys (dvs data om vegetationshistoria) som sedan länge har reviderats²⁰. Jag ska exemplifiera vad jag menar med ett exempel om miljöförstöring: Pollenanalys har visat att många landskap som på så tidigare ansetts vara ett resultat av miljöförstöring har existerat i över flera 1000-tals år och långt innan människan kan anses ha varit många nog att förändra det på en så stor skala. Trots detta används i samma landskap överbefolkning och lång mänsklig närvaro som 'bevis' för miljöförstöring. Detta sker genom vad man kan kalla cirkelresonemangens skenbara logik, dvs när man som första steg låter frågan styra svaret som jag exemplifierat ovan, i det här fallet att ett landskap är ett resultat av miljöförstöring, och fortsätter med att bevisa varför. Man har då skapat ett fullständigt oantastligt 'bevis' för miljöförstöring men med risken att aldrig får veta vad som faktiskt har hänt på platsen. Förvånansvärt mycket av de bevis som framförs för miljöförstöring byggs på vad som egentligen är hypoteser om orsak/verkan som aldrig testats eller undersökts (se exempel som ges av Tainter 2000). Den *bevisning* som framförs är i sin tur en slags 'kausal loop' exemplifierad nedan:

Frågan (X) i det här fallet är varför förstördes miljön? Den besvaras hypotetiskt med (A) för att människor överexploaterade miljön, och bevisas av (C) att miljön förstördes. Man har i denna kausala loop aldrig undersökt fråga X utan kommer bara tillbaka till svar A (som ju egentligen kan betraktas som en hypotes snarare än ett svar). Den kausala loopopen uppstår just om svaret finns redan i frågan som jag diskuterat som den 2:a frestelse, man måste alltså vara noggrann med hur man ställer frågan för att inte hamna i en sådan här loop.

²⁰ Då miljövärden först växte fram fanns fokus på att vårda eller rekonstruera 'ursprungliga' miljöer, och med detta menades den 'naturliga' miljön utan mänsklig påverkan (här finns flera referenser men se tex Foster 2000). Man var helt influerad av Clements som menade att klimax vegetation var i balans med klimatet. Många platser i världen med vegetation som betraktades som sekundär (tex savanner och hedmarker) förutsattes vara skapade genom mänsklig påverkan. Trots att naturvetenskaplig historisk forskning, tex pollenanalys, har visat att både klimat och vegetation och dynamiken dem emellan har varit långt mer föränderlig och dynamisk än vad man var medveten om när miljövärden först växte fram, så pratar man ändå idag inom tex arkeologi (och samhällsdebatt) om klimax vegetation, sekundär vegetation och så vidare.

Den moraliska pekpinnen

Mycket miljöhistoria väcker viktiga frågor om hållbarheten i dagens resurs utnyttjande. I många fall har också dessa verk ett uttalat syfte att skapa samhällelig debatt om dessa frågor. Här finns många exempel som kanske inte kan kallas miljöhistorier men som på det ena eller andra sättet refererar till det förflutna exempelvis Rachel Carson (2002 [1962]) *Silent Spring*, Paul Ehrlich 1972 [1968]) *The Population Bomb*, Bill McKibben 1990 [1989]) *The End of Nature* eller James Lovelock (1991 [1979]) *Gaia: A New Look at Life on Earth* (se sammanställning i Lewis 1993). Miljöhistoriker som Jared Diamond menar att vi med historien har:

“möjlighet att lära av misstag som utdöda folk begick som folk långt borta begår just nu”

Hans förhoppning är också:

“att tillräckligt många [genom att läsa hans bok] ska ta den chansen att åstadkomma en förändring” (i Diamond 2006, 555).

Diamond har alltså som syfte att boken *Kollaps* ska fungera som en moralisk pekpinne för läsarna – Om vi inte förändrar samhället så kan det gå med oss som andra civilisationer i världen som har gått under. På samma sätt resonerar många andra miljöhistoriker, som Cronon (1995, 10) skriver:

“every environmental disaster, all the way up to global warming, stands as a potential indicament of the ignorant or culpable human actions that contributed to it. The human inclination is to transform all such events into stories that carry a moral lesson”.

Häri ligger, menar vissa, miljöhistoriens viktigaste roll, medan andra som Cronon (och jag själv) menar att det också är miljöhistoriens potentiella problem. Han fortsätter:

“By writing stories about environmental change, we divide the causal relationships of an ecosystem with a rhetorical razor that defines included and excluded, relevant and irrelevant, empowered and disempowered. In the act of separating story from non-story, we wield the most powerful yet dangerous tool of narrative form” (Cronon 1995, 10).

Det finns få vetenskaper där det ligger i vetenskapens tradition att ha ett uttalat subversivt eller propagandistisk ambition. Det legitimeras ju naturligtvis av många miljöhistorikers goda syfte. Men det är just därför som Cronons varning bör tas på extra stort allvar. Det är också därför jag här har gett plats till en diskussion om historieteori och den post-koloniala kritiken. Många miljöhistoriker är kritiska till det moderna samhället och vill genom sin historiska analys dels att vi ska lära av historien samtidigt som de också vill framföra en samhällskritik. Detta är i sig inte problematiskt, men om man samtidigt presenterar miljöhistoria på ett sådant sätt att man lyfter fram tanken om en linjär (evolutionär) utveckling, en allmänmänsklig rationalitet, den självklara nyttan av teknologisk utveckling, och vetenskap som oantastligt objektiv försvarar man just de grundläggande ideer som skapat världen som den ser ut idag, både vad det gäller den moderna världens sätt att hantera miljön liksom ekonomisk och social ojämlikhet. Därmed förfelar många miljöhistoriker sitt egentliga syfte.

Miljöhistoriens roll?

Som vi kan se är miljöhistoria ett oerhört brett fält som spänner över de flesta av våra traditionella vetenskaper. Anledningen till att miljöhistoria trots dess långa tradition ibland beskrivs som 'ett nytt fält' är för att det idag finns forskare som menar att miljöhistoria är eller bör vara en egen vetenskap. Det är här debatten uppstår om vad som bör och inte inkluderas i 'miljöhistoria' (se exempelvis Worster's (1994b) svar på Cronon (1992)).

Men om vi granskar denna debatt handlar den egentligen inte om vad miljöhistoria ska innehålla utan snarare om synen på vetenskap och kunskap och, i förlängningen av detta resonemang, hur/vilka frågor man ska kunna ställa till det historiska materialet. Vilket förhoppningsvis framgår här, tycker jag att miljöhistoria har sin styrka just i sin bredd, i kombinationen av olika vetenskaper och i kombinationen av de olika genrer som diskuterats ovan. Jag anser liksom Cronon att en medvetenhet om att vetenskap också skapar större berättelser om världen inte är lika med en total relativism (dvs att inget och allt är sant) men snarare belyser hur vetenskapen kan bli bättre på att lösa de samhällsproblem som många miljöhistoriker säger sig vilja lösa.

Mycket miljöhistorisk forskning har som syfte att påverka policy beslut kring miljö och samhälle. Med ett alltför instrumentellt kunskapsideal och med en ensidig naturdeterministisk analys av historien uppstår problem. Om man har ett ideal om kunskap som obestridlig (oavsett om det handlar om mänskliga samhällen, naturliga processer eller samverkan dem emellan), så blir det svårt att som forskare delta i den samhälliga debatten eftersom man med sina 'obestrid-

liga fakta' så att säga dödar samtalet (se diskussion i Latour 2004). Även om man som forskare faktiskt menar att samhällen historisk sett har varit styrda av naturprocesser så är det, om vi ska förändra världen idag genom samhälleliga processer vi måste göra det (se liknande diskussion i Chakrabarty 2009). En miljöhistorisk forskning som inte intresserar sig för att förstå eller förklara interna samhälleliga processer kan inte heller presentera några redskap för att vare sig förstå hur denna förändring ska gå till och inte heller delta i en konstruktiv offentlig debatt.

Referenser

- Balée, W. (2006). The research programme of historical ecology. *Annual Review of Anthropology*, 35, 75-98.
- Bernal, M. (1987). *Black Athena: The Afroasiatic roots of classical civilization*. New Brunswick: Rutgers university press.
- Braudel, F. (1975 [1949]). *The Mediterranean and the Mediterranean world in the age of Philip II*. London: Fontana/Collins.
- Carson, R. (2002 [1962]). *Silent spring*. Fortieth anniversary edition. Boston: Houghton Mifflin Co.
- Carruthers, J. (1995). *The Kruger national park: A social and political history*. University of Natal Press, Pietermaritzburg.
- Chakrabarty, D. (2009). The climate of history: four theses. *Critical Inquiry*, 35, 197-222.
- Chapman, R. (2003). *Archaeologies of complexity*. London; Routledge.
- Clements, F. (1916). *Plant succession: An analysis of the development of vegetation*. Washington: Carnegie institution of Washington publication.
- Costanza, R., Graumlich, L., Steffen, W., Crumley, C., Dearing, J., & Hibbard, K. (2007). Sustainability or collapse: What can we learn from integrating the history of humans and the rest of nature? *AMBIO*, 36, 522-527.
- Cronon, W. (1992). Nature, history and narrative. *Journal of American History*, 78, 1347-1376.
- Cronon, W. (1995) Introduction: In search of nature. I W. Cronon, (Red.), *Uncommon ground* (pp 23-56) New York & London: W.W. Norton & Company.
- Crumley, C. (2000) From garden to globe: linking time and space with meaning and memory. I: McIntosh, R, Tainter J, McIntosh S (reds.) *The Way the Wind Blows: Climate, History and Human Action*. New York, Columbia University Press, 193-208.
- Darwin, C. (1859). *On the Origin of Species*. Champaign: Project Gutenberg.
- Darwin, C. (1871). *The descent of man and selection in relation to sex*. London: John Murray.
- Derrida, J. (1994). *Spectres of Marx: The state of the debt, the world of mourning, and the new international*. New York: Routledge.
- Diamond, J. (1997). *Guns, germs and steel: a short history of everybody for the last 13,000 years*. London: Jonathan Cape.
- Diamond, J. (2006 [2005]) *Kollaps. Civilisationernas Uppgång eller Fall*. Stockholm: Pan.
- Ehrlich, P. (1972 [1968]). *Befolkningsexplosionen*. Stockholm: Askild & Kärnekuhl.
- Fanon, F. (2008 [1952]). *Black skin, White Masks*. New York: Grove Press.

- Foster, D.R. (2000). Conservation lessons and challenges from ecological history. *Forest History Today*, Fall issue, 2-11.
- Foucault, M. (1994 [1970]). *The order of things, an archaeology of the human sciences*. Vintage books: New York.
- Fukuyama, F. (1992). *The end of history and the last man*. New York: Avon books.
- Gosden, C. (2001). Postcolonial archaeology: issues of culture, identity, and knowledge. I I. Hodder (Red.) *Archaeological theory today* (pp. 241-261). Polity press: Cambridge.
- Haraway, D. (1989). *Primate visions: Gender, race, and nature in the world of modern science*. New York and London: Routledge.
- Haraway, D. (1991). *Simians, cyborgs and women: The reinvention of nature*. New York: Routledge.
- Holling, C.S., Gunderson, L.H., Ludwig, D. (2001). Chapter 1: In search of a theory of adaptive change. I L. H. Gunderson & C. S. Holling (Red) *Panarchy: Understanding transformations in human and natural systems*. Washington: Island press.
- Horkheimer, M. & Adorno, T.U. (1997). *Upplysningens dialektik*. Göteborg: Filosofiska fragment.
- Hughes, J.D. (1995). Ecology and Development as narrative themes of world history. *Environmental History Review*, 19, 1-16.
- Hughes, J.D. (2001). *An environmental history of the world: Humankind's changing role in the community of life*. London: Routledge.
- Hughes, J.D. (2006). *What is environmental history*. Cambridge: Polity Press.
- Latour, B. (2004). *Politics of nature: How to bring the sciences into democracy*. Cambridge: Harvard University press.
- Le Roy Ladurie, E. (1974 [1966]). *The peasants of Languedoc*. Urbana: University of Illinois.
- Lewis, C.H. (1993). Telling stories about the future: Environmental history and apocalyptic science. *Environmental History Review*, 17, 43-60.
- Lovelock, J. (1991 [1979]) *Gaia: Planeten Jorden*. Stockholm: Natur och kultur.
- Lyotard, J. (1984 [1979]) *The postmodern condition: A report on knowledge*. Minneapolis: University of Minnesota press.
- McKibben, B. (1990 [1989]). *The end of nature*. New York: Anchor Books.
- McNeill, J. R. & McNeill, W.H. (2003). *The human web: A bird's-eye view of world history*. New York: W.W. Norton & Company.
- Merchant, C. (1989). *The death of nature: Women, ecology and science in New England*. San Francisco: Harper & Row.
- Merchant, C. (2003). Shades of darkness: Race and environmental history. *Environmental History*, 8, 380-394.
- Mudimbe, V. (1988). *The invention of Africa: Gnosis, philosophy and the order of knowledge*. Bloomington, Indiana University Press.
- Odum, E. (1971[1953]). *The fundamentals of ecology*. Philadelphia: Saunders.
- Peiser, B. (2005) From genocide to ecocide: The rape of Rapa Nui. *Energy & Environment* 16 .
- Ponting, C. (1992) *A green history of the world: The environment and the collapse of great civilizations*. New York: Penguin books.
- Pryor, F. (2002). *Seahenge: A quest for life and death in Bronze age Britain*. London: Harper Collins.
- Radkau, J. (2008). *Nature and power: A global history of the environment*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Sachs, W. (1997). Archeology of the idea of development. *ENVIO* 194 (<http://www.envio.org.ni/articulo/2040>)
- Said, E. (1978) *Orientalism*. London: Routledge & Kegan Paul.

- Simmons, I.G. (1993) *Environmental history: A concise introduction*. Oxford: Blackwell.
- Tainter, J. (2000) Global change, history and sustainability. I R. McIntosh, J. Tainter, S. McIntosh (Red). *The way the wind blows: Climate, history and human action* (pp. 331-356). New York: Columbia University Press.
- Trigger, B. (1989). *A history of archaeological thought*. Cambridge, Cambridge University press.
- Worster, D. (1990). The ecology of order and chaos. *Environmental history review* 14, 14-17.
- Worster, D. (1994a) *Natures economy: A history of ecological ideas* (2nd edition), Cambridge: Cambridge University Press.
- Worster, D. (1994b). Nature and the disorder of history. *Environmental History review*, 18, 1-15.
- Wu, J. & Loucks O. (1995). From balance of nature to hierarchical patch dynamics: A paradigm shift in ecology. *The Quarterly Review of Biology*, 70, 439-466.